

Verken de Ruimte

*Werkateliërs:
Natuurwetgeving in de praktijk*

Verken de Ruimte

Werkateliërs:
Natuurwetgeving in de praktijk

Voorwoord

Nederland is rijk aan natuur. Veel daarvan is bijzonder, ook in Europees verband. Om die kwaliteiten veilig te stellen is Europees bedreigde natuur in natuurgebieden wettelijk beschermd door de gewijzigde Natuurbeschermingswet 1998. Wie in Nederland wat wil ondernemen, krijgt dan ook al gauw te maken met de wetgeving voor beschermde natuur. Met deze brochure wil het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) aan de hand van praktijkvoorbeelden laten zien, dat er ruimte is en blijft om nieuwe dingen te ondernemen. Dat vraagt dan wel om verstandig omgaan met de waardevolle natuur die Nederland rijk is. Maar vooral vraagt het om een open oog voor kansen en mogelijkheden: het verkennen van de ruimte.

Uit de praktijk blijkt dat iedereen die iets wil ondernemen in of bij beschermde natuurgebieden (Natura 2000-gebieden) met veel vragen zit hoe die kansen en mogelijkheden benut kunnen worden. Daarom heeft het ministerie van LNV inmiddels een aantal handreikingen en brochures gepubliceerd om die vragen te beantwoorden. Bovendien heeft het ministerie het initiatief genomen om een viertal werkateliers te organiseren. Ze zijn opgezet in samenspraak met initiatiefnemers, die met hun activiteiten tegen problemen met de natuurwetgeving opliepen. In deze ateliers is met alle betrokkenen onder deskundige leiding intensief gewerkt aan mogelijke oplossingen voor die problemen. Niet de beperkingen, maar de kansen stonden er centraal.

De inspirerende uitkomsten van deze ateliers wil ik in deze brochure met u delen. Steeds weer bleken er openingen mogelijk, als je maar bereid bent om samen de ruimte in de natuurwetgeving te verkennen en kritisch naar je eigen plannen te kijken. Steevast leidde dat dan tot nieuwe impulsen voor vastgelopen planprocessen. Bij zorgvuldig handelen blijkt er veel (maar niet alles) mogelijk te zijn. Iedereen, ook het ministerie van LNV zelf, heeft veel geleerd van de ateliers. Deze brochure presenteert deze leerpunten. Veel daarvan gaan niet over 'techniek', maar over hoe je in planprocessen beter, effectiever met elkaar kunt omgaan. Natuurbescherming is mensenwerk, de wetgeving ondersteunt daarbij.

Ik hoop dat u zult profiteren van deze gebundelde ervaringen en leerpunten en wens u veel inspiratie toe bij uw eigen verkenning van de ruimte.

drs. C.J. Kalden

Secretaris-Generaal van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit

Inhoud

Voorwoord	3
Hoe werkt een werkatelier?	6
Werkatelier recreatie Velsen	8
Werkatelier kustversterking Delfland	10
Werkatelier Brabantse Wal	12
Werkatelier ammoniak en melkveehouderij Korenburgerveen	14
De algemene leerpunten voor het verkennen van ruimte	16
Terugblik	30
Colofon	32

Leeswijzer

De werkateliers zijn uitgevoerd om praktische lessen te vinden. Niet alleen voor de projecten die onderwerp waren van de werkateliers, maar juist ook voor alle andere projecten en initiatieven die nu en in de toekomst worden ontwikkeld.

Deze brochure geeft weer wat naar voren is gekomen tijdens de werkateliers en welke inzichten ze hebben opgeleverd. Het zijn concrete leerpunten voor het praktisch verkennen van de ruimte die de natuurwetgeving, in het bijzonder de gewijzigde Natuurbeschermingswet 1998, biedt voor ontwikkelingen in en om de beschermde Natura 2000-gebieden. De leerpunten zijn zowel inhoudelijk, zoals met betrekking tot 'significante effecten' en 'beheerplannen', als meer gericht op het proces van hoe je met partijen met diverse belangen tot een gedragen oplossing kunt komen. Elk project kan er zijn voordeel mee doen.

De brochure start met een korte uitleg van hoe werkateliers werken. Vervolgens worden de vier individuele werkateliers kort beschreven, met telkens als centraal punt de eye opener: een inzicht dat tijdens het atelier naar voren kwam en die kansen opende voor het project. De algemene leerpunten uit de verschillende ateliers komen naar voren in het laatste deel van het boekje. Afgesloten wordt met een terugblik.

Hoe werkt een werkatelier?

Wat is een werkatelier en waarom wilde men dat?

Een werkatelier is een bijeenkomst, waarin verschillende partijen die 'iets' met een vraagstuk hebben de tijd en de ruimte nemen om - los van de dagelijkse routine- op basis van gelijkwaardigheid te zoeken naar nieuwe gezichtspunten om dat vraagstuk op te lossen.

Een werkatelier wordt begeleid door zowel een facilitator (die het werkproces bewaakt) als een inhoudelijk deskundige (die de relevante informatie verschaft op het gebied van wetgeving, natuurtypen, natuurdoelen en dergelijke). Het ministerie van LNV had de voorbereiding en de begeleiding van de vier werkateliers opgedragen aan DHV BV te Amersfoort.

De motivatie om in een werkatelier te investeren was steeds, dat de inspanningen voor het oplossen van het vraagstuk in kwestie tot dan toe onvoldoende resultaat, en daardoor soms ook frustratie hadden opgeleverd.

Welke ateliers en waarom?

Het ministerie van LNV heeft in de regio actief gezocht naar 'probleemhebbers' voor de werkateliers: initiatiefnemers van plannen en projecten die voor wie het een probleem was om hun activiteit passend te maken met de natuurwetgeving en die bereid waren energie te steken in de oplossing van dat probleem. Om een zo breed mogelijk beeld van de praktijk te krijgen is daarbij gezocht naar een divers palet van initiatieven. Hierbij zijn we uitgegaan van

veel voorkomende thema's rond Natura 2000-gebieden. Uiteindelijk zijn de volgende casus voor de werkateliers geselecteerd:

- Recreatie Velsen, omdat recreatie en natuur elkaar in de praktijk steeds ontmoeten;
- Kustversterking Delfland, omdat hier verkend kon worden hoe natuurambities met veiligheid kunnen samengaan;
- Verdroging Brabantse Wal, omdat verdroging een belangrijk milieuthema voor Natura 2000-gebieden is;
- Ammoniak en melkveehouderij Winterswijk, omdat veel Natura 2000-gebieden gevoelig zijn voor vermessing wat deels in de landbouw een oorzaak heeft.

DE WERKATELIERS HEBBEN DE DEELNEMERS NIEUWE INZICHTEN GEGEVEN EN OPENINGEN GEBODEN. ... NU IS HET AAN DE BETROKKENEN OM ZELF DE VOLGENDE STAPPEN TE ZETTEN EN DE RESULTATEN TE VERZILVEREN.

Vorbereiding

Met de ‘probleemhebbers’ van de vier genoemde casus is vervolgens een werkatelier voorbereid. In een gezamenlijk startgesprek zijn probleem en doelstelling voor het atelier geformuleerd. Samen is ook gekeken welke partijen nodig zouden zijn om tot een oplossing te komen. De deelnemers zijn telefonisch uitgenodigd. Daarbij werd hen ook gevraagd naar hun perceptie van de problematiek. Deze gesprekken vormden de basis voor een uitgeschreven probleemstelling. Vooraf werden de probleemstelling en andere relevante informatie (zoals de beschermde natuurwaarden en de concept-instandhoudingsdoelstellingen) aan de deelnemers toegezonden.

Programma

De vier werkateliers hebben minimaal één en maximaal anderhalve dag geduurd. In het programma werd de ochtend gereserveerd voor kennismaking met elkaar en met de casus, en voor de spelregels van het werkatelier. Ter voorbereiding op het middagprogramma kregen de deelnemers informatie over onder meer het wettelijk kader, de beschermde natuurwaarden, de instandhoudingsdoelstellingen, en de mogelijke ‘bedreigingen’ en hun effecten. Deze toelichting lokte steeds vragen en discussies uit. Tijdens de lunch ging de groep het veld in. Dit gaf niet alleen inzicht in wat er echt aan de hand is, maar leidde ook tot een informele sfeer.

Na de middag bogen de deelnemers zich in groepen over de mogelijke oplossingen van het probleem. Daarna presenteerde elke groep de uitkomsten daarvan. De discussie die hierop volgde ging over in het formuleren van conclusies over kansrijke

oplossingsrichtingen en vervolgacties. Tenslotte werden de deelnemers uitgenodigd terug te blikken op de ‘oogst’ van de dag en hun lessen van het atelier te formuleren.

De werkateliers hebben de deelnemers nieuwe inzichten gegeven en openingen geboden. Ook hebben de ateliers momentum gecreëerd. Nu is het aan de betrokkenen om zelf de volgende stappen te zetten en de resultaten te verzilveren. In alle gevallen is en wordt die uitdaging met nieuwe energie opgepakt. Bij de beschrijving van de afzonderlijke ateliers leest u daar meer over.

Werkatelier recreatie Velsen

Het werkatelier in het kort

De gemeente Velsen is al enige jaren bezig met de ontwikkeling van de kust bij IJmuiden. De natuurorganisaties zagen in de daarvoor opgestelde Kustvisie IJmuiden ontwikkelingen die strijdig zouden zijn met de natuurwetgeving. Omdat niet duidelijk werd of dat ook werkelijk het geval was, liep het proces vast. De gemeente Velsen wilde daarom duidelijkheid over de ruimte die de Habitatrictlijn voor de realisering van haar ambities laat. Ze heeft daartoe het probleem van de Kustvisie ingebracht voor een werkatelier.

Het doel van het atelier was het verkennen van de ruimte binnen de natuurwetgeving voor de beoogde recreatieve ontwikkelingen, zodat er samen met de belanghebbers een nieuwe stap gezet kon worden in de herziening van de Kustvisie.

Dit werkatelier is op 14 en 15 juni 2005 gehouden. Het belangrijkste resultaat is dat er duidelijkheid ontstond over wat er wel niet kan in dit gebied en dat alle deelnemers dat respecteren. Ruimtelijke ontwikkelingen binnen het Habitatrictlijngebied blijken in dit geval niet te kunnen, omdat juist op de plek van beoogde ontwikkeling natuurwaarden van unieke hoge kwaliteit voorkomen. Direct erbuiten blijken veel van de ambities te realiseren, mits men slim ontwerpt. Deze uitkomst maakte een nieuwe gezamenlijke start met de Kustvisie mogelijk.

Externe werking biedt ruimte

In de discussies over de Kustvisie, die aan het werkatelier vooraf gingen, speelde het begrip ‘externe werking’ (ook activiteiten buiten een Natura 2000-gebied moeten worden beoordeeld op hun effecten op de natuurwaarden binnen het gebied) een belangrijke rol. Iedereen interpreteerde dat als ‘iedere ruimtelijke ontwikkeling naast een Natura 2000-gebied kan niet’. Tijdens het atelier werd dit begrip voor de concrete situatie inzichtelijk gemaakt: de mogelijke verstoringsfactoren (zoals geluid, licht, betreding) vanuit nieuwe bebouwing langs de kust werden benoemd, en daarnaast werd nagegaan in hoeverre deze de wettelijke beschermde habitattypen en soorten kunnen beïnvloeden. De externe werking bleek zich hier te beperken tot mogelijke gevolgen van toenemende betreding door recreanten in de duinen. Een goede inrichting kan die gevolgen voorkomen. De ruimte voor de ontwikkelingen van recreatiewoningen werd gevonden in het bouwen op de boulevard net buiten de rand van het gebied: dat was niet schadelijk voor de natuurwaarden. Dit inzicht maakte de discussie over de mogelijke gevolgen van de Kustvisie een stuk overzichtelijker.

Het vervolg

Naar aanleiding van het werkatelier is de Kustvisie aangepast. De Kustvisie concentreert de recreatievoorzieningen nu buiten het Habitatrictlijngebied aan de noordzijde van het Binnenmeer. In het verlengde daarvan heeft de gemeente Velsen samen met de Vereniging Natuurmonumenten en de Stichting Duinbehoud een convenant gesloten over de toekomst van de Kennemerboulevard en het Binnenmeer. Het Ministerie van LNV is gevraagd bij de definitieve aanwijzingsbesluiten de grens van het Natura 2000 gebied aan te passen, en daarmee een parkeerplaats uit te zonderen, zodat recht wordt gedaan aan de huidige en potentiële waarden aan de noordzijde van het Binnenmeer.

Werkatelier kustversterking Delfland

Het werkatelier in het kort

Het Hoogheemraadschap Delfland is initiatiefnemer voor het project Kustversterking Delfland. De Delflandse kustduinen zijn één van de ‘zwakke schakels’ in de Nederlandse kust. Maar ook zijn delen van die duinen aangemeld als Natura2000-gebied.

Het project heeft twee doelstellingen: het waarborgen van de kustveiligheid en het verbeteren van de ruimtelijke kwaliteit. Verschillende van de mogelijke oplossingen daarvoor kunnen gevolgen hebben voor de Natura 2000-gebieden. Omdat ervan werd uitgegaan dat iedere aantasting verboden is, gingen de gedachten in het project vooral uit naar oplossingen waarin ieder effect op deze gebieden wordt voorkomen. Terwijl de ruimtelijk ‘mooie’ oplossingen (het maken van nieuw duin) juist tot aantasting van bestaande habitats kunnen leiden. De partijen vreesden daarom voor oponthoud bij de besluitvorming vanwege de natuurwetgeving als ze voor deze op zich aantrekkelijke oplossingen zouden kiezen.

Om meer zicht te krijgen op de mogelijkheden voor een duurzame en aantrekkelijke kustverdediging heeft het Hoogheemraadschap de planontwikkeling voor de Delflandse kust ingebracht in een werkatelier, dat plaatsvond op 26 oktober 2005. De belangrijkste uitkomst was, dat het inspelen op de dynamiek van het duinstysteem mogelijkheden schept voor het bereiken van de nagestreefde doelen in deze Natura 2000-gebieden zonder onaanvaardbare afbreuk aan de bestaande beschermde kwaliteiten. Dit inzicht verschaftte de planontwikkeling nieuwe impulsen.

Beoordeel effecten op de gevolgen voor de instandhouding op lange termijn

Bij het werkatelier zijn drie opties onderzocht waarvan één al op voorhand weinig potentie werd toegedicht. Vóór het werkatelier was namelijk al eens gekeken naar de mogelijkheden om kust te versterken door duinen op te hogen.

Deze optie werd als weinig kansrijk gezien, omdat de op te hogen duinen wettelijk beschermde habitattypen zijn. Ophoging als oplossing zou dus niet binnen de natuurwetgeving passen. Tijdens het atelier kwam echter naar voren, dat de natuurwetgeving in dit geval wél ruimte biedt om bestaande duinen op te hogen, mits dat gebeurt met kwalitatief goed zand. Dan zal het bestaande beschermde duin weliswaar even verdwijnen, maar daarna juist in een veel betere kwaliteit terugkomen. Zo'n oplossing leidt dus niet alleen tot een versterkte kust, maar ook tot een betere kwaliteit natuur.

Belangrijk is de focus op het waarborgen van de duurzame staat van instandhouding van habitattypen. Duurzaam wil zeggen: instandhouding voor een langere tijd. Tijdelijk mag een maatregel dus tot iets minder natuur leiden, zolang die maatregel op lange termijn maar de instandhouding van de natuurwaarden waarborgt. Overigens heeft dit inzicht er niet toe geleid dat voor deze optie is gekozen. De keuze is gemaakt voor een zeewaartse oplossing, waarbij zand vóór de bestaande duinenrij wordt aangebracht. Er kunnen zich dan nieuwe duinen ontwikkelen.

Het vervolg

Het atelier heeft geholpen om opties scherp te krijgen, waardoor in het MER (Milieu-effectrapport) betere varianten uitgewerkt kunnen worden. Die MER zal de effecten van het verbeterplan én van de kwaliteitsimpuls in beeld brengen.

Bovenop het door de Wet op de waterkering vereiste veiligheidsniveau bevat het nieuwe verbeterplan nu een extra kwaliteitsimpuls voor natuur en recreatie. Deze impuls levert onder andere interessante ecologische overgangen op tussen milieutypen, zodat de kust meer kwaliteit krijgt zowel in de lengterichting als dwars op de kust.

Overigens wordt nog wel gezocht naar aanvullende financiële middelen om deze ambities te realiseren.

Werkatelier Brabantse Wal

Het werkatelier in het kort

Het drinkwaterbedrijf Evides wint op de Brabantse Wal drinkwater voor onder meer de Zeeuwse bevolking. Waterwinning is één van de oorzaken van verdroging van natuur op de Brabantse Wal. Behoud en herstel van het Groote Meer, een voedselarm maar verdrogend ven, is één van de belangrijkste opgaven voor het Natura 2000-gebied Brabantse Wal.

Evides speelt een actieve rol bij het tegengaan van de gevolgen van verdroging. Nu beleid en wetgeving rondom Natura 2000 in een stroomversnelling zijn geraakt, komt de vraag naar voren welke hydrologische situatie nodig is om de instandhoudingsdoelstellingen van de Brabantse Wal te bereiken en wat daarin de bijdrage van Evides kan zijn. Evides heeft deze vraag aangereikt voor een werkatelier, dat is gehouden op 16 februari 2006. De gedachtenwisseling spitste zich daar toe op de ernstige situatie rondom het Groote Meer. De belangrijkste uitkomst van dit atelier was, dat alle betrokkenen een gedeeld beeld kregen van de uiteenlopende oorzaken van verdroging en van de grote verscheidenheid aan vereiste korte- en lange-termijnmaatregelen om de instandhoudingsdoelstellingen voor de Brabantse Wal te kunnen bereiken. Vanuit dit overzicht is het nu mogelijk om samen afspraken te maken om de afzonderlijke maatregelen uit voeren.

Iemand moet beginnen!

Alle partijen werkten tijdens het atelier mee aan het benoemen van het probleem rond het Grootte Meer en aan het ontwikkelen van oplossingen om het Grootte Meer in oude luister te herstellen. En aan het eind van de dag was er een breed scala aan oplossingen naar voren gekomen, waar de groep het in hoofdlijnen over eens was. Maar toen tenslotte de vraag werd gesteld wie hiermee aan de slag zou gaan viel de groep stil, min of meer tot eigen verbazing. Eén van de deelnemers verwoordde het gevoel van de groep op de volgende wijze: “Het kan toch niet zo zijn, dat iedereen naar het bord loopt om de oplossing op te schrijven, maar dat er vervolgens niemand een initiatief wil nemen?!”

Bijna alle deelnemers van het atelier waren in zekere mate probleemhouder, omdat het verdrogingsprobleem zo veel verschillende kanten heeft. Er was daarom geen partij die zich hoofdverantwoordelijk voelde. Zonder dat er iemand een initiatief neemt gebeurt niets. Dit voorval tijdens het atelier heeft dat in elk geval bij iedereen duidelijk gemaakt.

Het vervolg

De verschillende betrokken partijen gaan nu werken aan de uitwerking en realisatie van de maatregelen voor de korte termijn. Er wordt actief gezocht naar mogelijkheden voor financiering van aankoop van gronden, waarmee belangrijke knelpunten voor de milieukwaliteit van het Grootte Meer kunnen worden opgelost.

Werkatelier ammoniak en melkveehouderij Korenburgerveen

Het werkatelier in het kort

Rondom Winterswijk liggen verschillende Natura 2000-gebieden, waarvan het Korenburgerveen het grootste is. Deze gebieden zijn gevoelig voor de depositie van ammoniak uit de lucht. Een deel van deze ammoniak komt van de landbouwbedrijven in de directe omgeving.

LTO-Noord en de gemeente Winterswijk zijn bezorgd over de mogelijke beperkingen van de instandhoudingsdoelstellingen van de Natura 2000-gebieden op het toekomstperspectief van de landbouwsector. Zij vragen zich af hoe de grondgebonden landbouw kan groeien binnen de kaders van de natuurwetgeving. Samen hebben zij deze vraag daarom aangereikt voor een werkatelier.

Het werkatelier werd op 21 maart 2006 gehouden in Corle (gemeente Winterswijk). De gedachteswisseling in het atelier spitste zich toe op het Korenburgerveen en omgeving. De omvang van het gebied en het kwetsbare hoogveen maken dat de landbouw in een groot gebied rondom het veen te maken kan krijgen met toetsing aan de Natuurbeschermingswet. De belangrijkste uitkomst van het atelier was, dat alle betrokkenen willen inzetten op een gebiedsgerichte benadering van de landbouwontwikkeling, waarbij langs meerdere sporen wordt gewerkt aan beperking van de uitstoot van ammoniak, met behoud van ruimte voor bedrijfsontwikkeling. Zo'n benadering kan worden ondergebracht bij lopende gebiedsprocessen.

Toets aan de doelen, niet aan de gebiedsgrenzen

Rondom het Korenburgerveen is ongeveer tien jaar geleden (via verwerving van landbouwgrond) een bufferzone ingericht om het waterpeil in het veen hoog te kunnen houden. De zone is opgenomen in de begrenzing van het Natura 2000-gebied, maar habitattypen waarvoor het gebied is aangemeld komen er niet voor. Veel deelnemers bleken te denken dat nieuwe activiteiten (met bijvoorbeeld extra ammoniakemissie) getoetst zouden worden aan het totale gebied, inclusief de bufferzone. Dat was de oorzaak van wreveld in de streek over de aanmelding van het Korenburgerveen als Natura 2000-gebied. Het stak ook, omdat een agrarische natuurvereniging grote delen van het veen uitstekend beheert. Het atelier maakte duidelijk, dat de beschermde habitats en de situering van die habitats binnen het Natura 2000-gebied maatgevend zijn voor de toets van nieuwe activiteiten, en niet de buitengrens van het gebied. Om te kunnen toetsen is dus belangrijk om tijdig te weten

Het vervolg

De gemeente Winterswijk en de LTO ondernemen samen actie om het gebiedsproces gestalte te geven. Zij zoeken daarbij aansluiting bij lopende reconstructie-activiteiten. Ontwikkelingen in de aangrenzende gemeente kunnen gevolgen hebben voor het Korenburgerveen. Daarom zal ook het IPPO (het samenwerkingsverband van de vier gemeenten in de regio) bij het initiatief betrokken worden. De provincie wordt gevraagd inhoudelijke ondersteuning te geven.

De Algemene leerpunten voor het verkennen van ruimte

De werkateliers hebben veel leerpunten opgeleverd. Andere projecten die met de natuurwetgeving (in het bijzonder de Natuurbeschermingswet) te maken hebben kunnen er hun voordeel mee doen. De leerpunten worden hieronder geïllustreerd met voorbeelden uit de werkateliers. Ze zijn geordend aan de hand van de volgende tien kernpunten.

1. **Maak de werkelijkheid zichtbaar;**
2. **Zet de instandhoudingsdoelstellingen centraal;**
3. **Breed kijken biedt kansen;**
4. **Kijk zorgvuldig naar effecten, alvorens te toetsen;**
5. **Toets vanuit meer gezichtspunten;**
6. **In het beheerplan komt alles samen;**
7. **Gevoel van urgentie motiveert;**
8. **Het gaat om de goede mensen aan tafel;**
9. **Samenwerken is elkaar respecteren;**
10. **Bezel de samenwerking met afspraken.**

1. Maak de werkelijkheid zichtbaar

BEGIN MET HET SAMEN DELEN VAN DE CONCRETE FEITEN EN BEGRIPPEN EN GEEF ALLE DEELNEMERS DEZELFDE INFORMATIE.

Wat is er nu echt aan de hand? Het is absoluut nodig dat alle betrokkenen daarover een gemeenschappelijke duidelijkheid hebben. Wat is precies de activiteit en welke maatregelen kunnen gevolgen hebben voor natuurwaarden? Welke habitattypen en soorten zijn er beschermd, hoe zwaar is die bescherming, waar liggen ze, waarvoor zijn ze gevoelig? Soms blijkt ook de natuurwetgeving zelf een bron van misverstand te zijn. Dan kan het erg helpen om zo feitelijk mogelijk duidelijk te maken welke stappen de natuurwetgeving vraagt te zetten.

Een discussie over de ruimte in de natuurwetgeving kan pas zinvol worden, als alle deelnemers (ook als ze geen ecooloog of jurist zijn) tenminste op hoofdlijnen dezelfde kennis hebben. Dan kan die informatie ook inspireren bij het zoeken naar oplossingen.

MAAK GEBRUIK VAN BESCHIKBARE INFORMATIE.

Om de benodigde kennis te verzamelen kan er al veel geput worden uit beschikbare informatie. Op www.minlnv.nl/natuurwetgeving staan verschillende handleidingen en hulpmiddelen, zoals een algemene handreiking natuurbeschermingswet en een soorten-database. Ook provincies hebben vaak veel natuurinformatie online beschikbaar.

GA SAMEN HET VELD IN OM DE SITUATIE MET EIGEN OGEN TE BEKIJKEN.

De werkelijkheid is buiten. In alle werkateliers is het veldbezoek als een belangrijk moment ervaren, ook al kenden velen het gebied al. Meestal hadden de deelnemers het onderwerp tot dusver met elkaar vanaf papier en rond vergadertafels benaderd. Nu bekeken ze samen de situatie met eigen ogen, en deelden de ervaringen die dat opleverde. Bovendien leidde het veldbezoek tot meer informeel contact, wat bijdroeg aan de sfeer en het onderlinge begrip.

**WEES KRITISCH OP
DE BESCHIKBARE
INFORMATIE.**

Beschikbare informatie moet steeds weer kritisch worden bekeken. Zo bleek bij het terreinbezoek in Velsen, dat wat op de kaart als een zeer waardevol (prioritair) duintype stond aangegeven, enkele recent gedeponeerde zandhopen waren. Vlak daar-

naast bleek dat zelfde duintype wel degelijk goed ontwikkeld aanwezig te zijn. Ook in Delfland bleken zich binnen dezelfde legenda-eenheden op de vegetatiekaart grote kwaliteitsverschillen voor te doen. Voor bijna alle atelierdeelnemers waren deze inzichten, opgedaan in het werkatelier en bij het terreinbezoek, nieuw te zijn. En juist die inzichten gingen bij het ontwikkelen van oplossingen een belangrijke rol spelen.

Verspreidingskaarten van habitattypen moeten bij de hand zijn om te kunnen zoeken naar ruimte voor ontwikkelingen was de ervaring bij alle ateliers, maar die kaarten zijn niet voor alle Natura 2000-gebieden beschikbaar.

**BENUT BESCHIKBARE
GEBIEDSKENNIS
OPTIMAAL. KIJK
DAARBIJ OOK OVER
DE GRENZEN VAN DE
BESCHERMDE GEBIEDEN
NAAR DE RELATIES
MET DE OMGEVING.
DEEL DEZE KENNIS MET
ALLE BETROKKENEN.**

Concrete gebiedskennis is belangrijk. Zo bleek in Delfland dat de mens juist in dit duingebied een belangrijke rol heeft gespeeld bij het ontstaan ervan, bijvoorbeeld door zandsuppletie. Verder constateerden gebiedskenners dat de Delflandse kust ook ecologisch een zwakke schakel is, namelijk in de keten van vochtige duinvalleien langs de Zuid-Hollandse kust. Als zich bij de versterking van de Delflandse kust kansen voordoen voor ontwikkeling van vochtige duinvalleien, zouden die dus benut moeten worden, ook al zijn vochtige duinvalleien nu niet opgenomen in de (concept-)doelen voor Natura 2000.

2. Zet de instandhoudingsdoelstellingen centraal

ANALYSEER EERST SAMEN DE CONSEQUENTIES VAN DE INSTANDHOUDINGS-DOELSTELLINGEN VOOR DE OMGEVINGSFACTOREN. BRENG DAARNA DE OP TE LOSSEN PROBLEMEN IN KAART.

De Natuurbeschermingswet stelt de instandhoudingsdoelstellingen centraal. Binnen afzienbare tijd worden deze vastgesteld. Bij bijna alle ateliers waren er al concept-doelen beschikbaar. Het bleek verhelderend te werken om aan de hand daarvan expliciet te maken welke maatregelen nodig zijn om deze doelen te halen.

INSTANDHOUDINGSDOELSTELLINGEN HOEVEN NIET MORGEN GEHAALD TE ZIJN. BEKIJK HET EFFECT VAN MAATREGELEN DAAROM OOK IN DE TIJD.

In Delfland bleken de deelnemers de natuurwetgeving te interpreteren als een star kader, ook voor dynamische habitattypen zoals duinen. Als gevolg hiervan focuste men op de nabijge korte-termijneffecten van ophogen van bestaand duin. In het atelier ontstond het inzicht dat ophoging (mits goed zand wordt gebruikt) op termijn juist duinen met hogere kwaliteit oplevert en zo duurzaam bijdraagt aan de instandhoudingsdoelstellingen.

Ook in Winterswijk bleek dat het halen van doelen tijd vraagt. Hoogveen herstelt nu eenmaal niet in zes jaar, de looptijd van een beheerplan. Leg daarom een realistische termijn vast waarop de natuurdoelen gehaald moeten zijn en stem de maatregelen af op deze termijn.

Het op korte termijn oplossen van problemen om zo de doelen te halen kan complex zijn. Zo bleek verdroging van het Grootte Meer op de Brabantse Wal een probleem van het hele grondwatersysteem te zijn. Het was verhelderend om ordening aan te brengen tussen maatregelen die op korte termijn effect sorteren en langere-termijnmaatregelen. De eerste groep maatregelen beperkt de oppervlakteafwatering en verhelpt zo deels de verdroging van het Grootte Meer. Het andere deel van het probleem is alleen oplosbaar via structurele veranderingen aan het diepere grondwater. Deze dragen op langere termijn bij aan een duurzame instandhouding van het Grootte Meer. Ze zijn echter complexer en daardoor lastiger te realiseren.

3. Breed kijken biedt kansen

STEL TIJDIG HET NATUUR- AMBITIE-NIVEAU AAN DE ORDE DAT PAST BIJ DE KENMERKEN VAN HET GEBIED.

Vaak wordt natuur een issue vanwege andere ontwikkelingen, zoals kustversterking. Juist dan is het belangrijk om kansrijke combinaties met versterking van natuur te verkennen. Zo kan ruimte ontstaan om anders naar die natuur te kijken. Niet als probleem (zijn effecten aanvaardbaar?), maar als (neven-)doel: voorwaarden scheppen voor natuur passend bij de gebiedskenmerken. Dan kan natuur ook bijdragen aan verbetering van ruimtelijke kwaliteit, wat veel projecten juist ook ambiëren. Soms is er zelfs ook (Europees) geld beschikbaar voor projecten die de natuur verbeteren. In Delfland bleek kustveiligheid kansen te bieden voor habitattypen zoals jonge duinen. Zeewaartse kustversterking kan een belangrijke bijdrage leveren aan uitbreiding van dit habitatype.

KIJK NAAR KANSEN OM NATUURDOELEN TE COMBINEREN MET ANDERE MAATSCHAPPELIJKE DOELEN ZOALS RECREATIE.

Natuur vormt ook een aantrekkelijke omgeving om te recreëren. Iedereen weet dat. Toch wordt dat gegeven in de praktijk lang niet altijd ten volle benut, terwijl het juist enthousiasme en draagvlak kan losmaken. De werkateliers leverden daarvan meerdere voorbeelden. Zo werd in Velsen voorgesteld om de aantrekkelijkheid van het beschermde duingebied in te zetten als een kwaliteit voor de Kustvisie, en de natuur niet langer te zien als een obstakel. In Delfland bleek de ambitie om het jonge-duinoppervlak uit te breiden goed verenigbaar met recreatief medegebruik. Dit type duin heeft namelijk tot op zekere hoogte juist baat bij betreding. En in Winterswijk werd versterking van het grondgebonden karakter van de landbouw naar voren gehaald als een zoekrichting voor beperking van ammoniakemissies ten gunste van kwetsbare habitats. Grondgebonden landbouw houdt het landschap aantrekkelijk voor recreatie.

BENUT OOK KANSEN VOOR NATUUR WAARVOOR HET GEBIED NIET IS AANGEWEEZEN, MITS DAT GEEN AFBREUK DOET AAN DE WETTELIJK BESCHERMDE STATUS.

Nederland heeft meer natuur dan alleen de beschermde habitats in Natura 2000-gebieden. Houd ook daar oog voor. In Delfland bleek dat duinverbreding wel eens zou kunnen leiden tot een hoger grondwaterpeil. Dat biedt kansen voor de ontwikkeling van vochtige duinvalleien in een gebied, dat tot nu toe droog en weinig waardevol is. Als alleen was gekeken naar habitattypen waarvoor het gebied is aangewezen, was deze kans buiten beschouwing gebleven.

4. Kijk zorgvuldig naar effecten alvorens te toetsen

VOORKOM SIGNIFICANTE EFFECTEN: ZOEK NAAR ANDERE OPLOSSINGEN.

Als blijkt dat alle interpretaties wijzen in de richting van een significant effect, zoek dan andere oplossingen. Anders kies je in feite voor een door de Natuurbeschermingswet dwingend opgelegd traject (kijken naar alternatieven, onderbouwen dwingende redenen van groot openbaar belang, compensatie).

EEN EFFECT IS NIET AUTOMATISCH SIGNIFICANT.

In de discussies voorafgaand aan de werkateliers bleek dat veel energie was gestoken in het beantwoorden van de algemene vraag, wanneer effecten op natuur significant zijn. In de ateliers bleek dat een discussie over significantie soms niet meer nodig is, als de voorgenomen plannen specifiek zijn geformuleerd en er dus gericht gekeken kan worden naar effecten. Een activiteit kan een effect te hebben, maar dat hoeft natuurlijk niet per definitie significant te zijn. In Delfland en Winterwijk kwam naar voren, dat bepaalde voornemens, in tegenstelling tot wat gedacht werd, helemaal geen significant effect zouden opleveren. Daardoor ontstond er ruimte om tot oplossingen te komen.

MAAK VOOR DE SITUATIE CONCREET WAT 'EXTERNE WERKING' BETEKENT.

In de discussies over de Kustvisie (Velsen) voorafgaand aan het werkatelier speelde het begrip 'externe werking' (beïnvloeding van een beschermd gebied door activiteiten buiten dat gebied) een belangrijke rol. Iedereen interpreteerde dat als 'iedere ruimtelijke ontwikkeling naast een Natura 2000-gebied kan niet'. Tijdens het atelier werd dit begrip voor de concrete situatie inzichtelijk gemaakt: de mogelijke verstoringfactoren (zoals geluid, licht, betreding) vanuit nieuwe bebouwing langs de kust werden benoemd, en daarnaast werd nagegaan in hoeverre deze de wettelijke beschermde habitattypen en soorten kunnen beïnvloeden. De externe werking bleek zich hier te beperken tot mogelijke gevolgen van toenemende betreding door recreanten in de duinen. Een goede inrichting kan dat voorkomen. Dit inzicht maakte de discussie over de mogelijke gevolgen van de Kustvisie overzichtelijker.

**KIJK NAAR
MITIGERENDE
MAATREGELN.**

Soms treden effecten zonder meer op. In het atelier Brabantse Wal was het zonneklaar dat verdroging van habitattypen optrad. Daar werd dan ook de nadruk gelegd op maatregelen om de gevolgen van de verdroging te beperken. Het bleek zinvol te zijn om zo breed mogelijk naar mitigerende maatregelen te kijken. Combinaties van maatregelen (bijvoorbeeld het beperken van de detailontwatering in combinatie met beheersmaatregelen) kunnen de effecten op het Groote Meer flink beperken. Voor de resterende effecten zullen dan op termijn mogelijk aanvullende maatregelen getroffen moeten worden.

**DE BEOORDELING
GAAT UIT VAN
EFFECTEN OP LANGE
TERMIJN. KIJK NAAR
EFFECTEN IN DE TIJD.**

De natuur staat niet stil. Vooral dynamische habitattypen zoals jonge duinen kunnen zich snel ontwikkelen. In Delfland bleek de natuurwetgeving zoals vaak geïnterpreteerd te worden als een star kader, ook voor dynamische habitattypen. Als gevolg hiervan werd gefocused op de nadelige korte-termijneffecten van het aanbrengen van zand. Het inzicht dat zo'n maatregel (mits de juiste kwaliteit zand wordt gebruikt) op termijn juist tot ontwikkeling van betere kwaliteit jonge duinen kan leiden, en zo een belangrijke bijdrage levert aan de instandhoudingsdoelstellingen, bood ruimte voor nieuwe oplossingen bij de kustversterking.

5. Toets vanuit meer gezichtspunten

ER ZIJN GEEN ABSOLUTE NORMEN VOOR SIGNIFICANTIE VAN EFFECTEN. BEKIJK DIE EFFECTEN DAAROM VANUIT VERSCHILLENDE GEZICHTSPUNTEN.

Als zich effecten voordoen, moet worden bekeken of deze significant kunnen zijn. Significantie valt echter (nog) niet eenduidig vast te stellen, extreme situaties daargelaten. In de werkateliers zorgden discussies tussen deskundigen voor verschillende interpretaties van het begrip significantie. Deze discussies maakten wel duidelijk dat de mogelijke significantie moet worden afgezet tegen de instandhoudingsdoelstellingen van het totale Natura 2000-gebied. Maar ook bleek dat er nu eenmaal onzekerheden bestaan bij het verkennen van de ruimte binnen de natuurwetgeving.

ZORG ALS OVERHEID VOOR METHODIEKEN OM EEN TOETS AAN INSTANDHOUDINGS-DOELSTELLINGEN MOGELIJK TE MAKEN.

Er bestaat geen methodiek voor het toetsen van effecten van voorgenomen ontwikkelingen aan instandhoudingsdoelstellingen. Dat werd in de ateliers als een gemis ervaren. Het bemoeilijkt namelijk een goede inschatting van de ruimte voor initiatieven binnen de randvoorwaarden van de natuurwetgeving. Toetsing op basis van deskundigenoordeel verhelpt dit gemis maar ten dele.

TOETS AAN DE INSTANDHOUDINGS-DOELSTELLINGEN, NIET AAN DE GEBIEDSGRENZEN.

Rondom het Korenburgerveen is ongeveer tien jaar geleden (via verwerving van landbouwgrond) een bufferzone ingericht om het waterpeil in het veen hoog te kunnen houden. De zone is opgenomen in de begrenzing van het Natura 2000-gebied, maar habitattypen waarvoor het gebied is aangemeld komen er volgens de betrokkenen niet voor. Veel deelnemers bleken te denken dat activiteiten (met bijvoorbeeld extra ammoniakemissie) getoetst zouden worden aan het totale gebied, inclusief de bufferzone. Dat was de oorzaak van wrevel in de streek over de aanmelding van het Korenburgerveen als Natura 2000-gebied. Het stak ook, omdat een agrarische natuurvereniging grote delen van het veen uitstekend beheert. Het atelier maakte duidelijk, dat de beschermde habitats en de situering van die habitats binnen het Natura 2000-gebied maatgevend zijn voor de toets van activiteiten, en niet de buitengrens van het gebied. Om te kunnen toetsen is dus belangrijk om tijdig te weten waar die habitats precies liggen.

**VERGEET NIET
TE TOETSEN AAN
ANDERE BELEIDS- EN
JURIDISCHE KADERS.**

De werkateliers hebben zich vooral gericht op de kansen en knelpunten vanuit Natura 2000 en de Natuurbeschermingswet. Maar zelfs vanuit natuurspectief kunnen er meer invalshoeken aan de orde zijn. Voorbeelden: Flora- en faunawet, het beleid voor de ecologische hoofdstructuur (EHS), provinciaal soortenbeleid. Verken daarom ook de kansen en knelpunten op dat bredere terrein.

Er kunnen daarnaast ook andere beleids- en juridische kaders zijn waaraan oplossingen moeten voldoen. Zo kwam in Delfland de keur van het waterschap naar voren als belangrijk toetskader voor oplossingen.

6. In het beheerplan komt alles samen

BENUT HET BEHEERPLAN ALS KADER VOOR DE TOETSING VAN ONTWIKKELINGEN AAN DE INSTANDHOUDINGS-DOELSTELLINGEN.

De aanleiding voor alle werkateliers vormde een concreet probleem met de natuurwetgeving. In verschillende ateliers werd bij het werken aan oplossingen voor dat probleem ook vooruit gekeken naar het beheerplan.

In een beheerplan kan onder andere worden uitgewerkt welke activiteiten geen significante negatieve effecten

hebben en dus niet vergunningplichtig zijn. Zo was in Winterswijk de wenselijkheid van ammoniakreductie via een gebiedsproces één van de belangrijkste uitkomsten. In dit atelier kwam naar voren, dat de uitkomsten van dat gebiedsproces onderdeel van het beheerplan kunnen zijn. Dat plan kan zo een kader bieden om ontwikkelingen in de landbouw te toetsen aan de instandhoudingsdoelstellingen. Omdat het beheerplan een periode van zes jaar beslaat, kan te zijner tijd het kader worden aangepast aan de dan geldende situatie.

BEGIN TIJDIG MET VERKENNING EN AFSTEMMING VAN MAATREGELEN DIE STRAKS IN HET BEHEERPLAN EEN PLAATS MOETEN KRIJGEN.

Het werkatelier Brabantse Wal leverde een breed scala aan maatregelen voor het halen van de instandhoudingsdoelstellingen van het Groote Meer. In het atelier werden de deelnemers zich ook bewust dat voor de Brabantse Wal in samenspraak met alle betrokkenen een beheerplan opgesteld moet worden. Daarin zullen anti-verdrogingsmaatregelen, gezien hun belang voor de instandhoudingsdoelstellingen, een belangrijke plaats innemen. Het beheerplan moet er binnen drie jaar na het aanwijzingsbesluit liggen. Het is dus verstandig om tijdig te beginnen met afstemming en afspraken over deze maatregelen, zo kwam tijdens het werkatelier naar voren.

GEEF DE BEOOGDE TREKKER VAN HET BEHEERPLAN EEN CENTRALE ROL IN HET PROCES.

Bij alle werkateliers waren vertegenwoordigers van de provincie uitgenodigd. Waar zij door omstandigheden niet aanwezig waren, werd dat als een gemis ervaren. Immers: provincies zullen bij veel Natura 2000-gebieden een voortrekkersrol krijgen bij het opstellen van het beheerplan.

In enkele ateliers werd de provincie expliciet gevraagd om een coördinerende rol te spelen bij de uitwerking en realisering van maatregelen die in het werkatelier naar voren waren gekomen. Op deze manier kan één partij (de provincie in dit geval) het overzicht houden en met de andere partijen de ruimte verkennen.

7. Gevoel van urgentie motiveert

VERKEN SAMEN DE MOGELIJKE GEVOLGEN ALS GEEN ACTIE ZOU WORDEN ONDERNOMEN ('STEL DAT') OM HET GEMEENSCHAPPELIJKE PROBLEEM SCHERP TE KRIJGEN.

In het atelier Winterswijk waren alle deelnemers het in ieder geval over twee dingen eens: de landbouw draagt ons aantrekkelijke en drukbezochte landschap én onze Winterswijkse natuur is het behouden waard. Tegelijk beseften iedereen: 'als er niets gebeurt, zijn we allemaal verliezers'. De landbouw, omdat deze zich niet verder kan ontwikkelen. En ook het landschap, want dat lijdt ook onder een kwijnende landbouw. En de natuur, omdat de ammoniakproblematiek niet wordt opgelost. Alle partijen ontleenden aan dat besef de energie om samen actief te zoeken naar oplossingen.

VERKEN SAMEN HET ECHTE PROBLEEM. DIT MAAKT DAT IEDERS PERSPECTIEF GEDEELD WORDT EN VERSTERKT HET GEZAMENLIJKE GEVOEL VAN URGENTIE.

Bij de Brabantse Wal hadden alle partijen al meermaals om tafel gezeten. Niet eerder echter had men de tijd genomen om er eens samen goed voor te gaan zitten, en om even af te stappen van aloude bekende posities. Het werkatelier maakte het mogelijk om het verdrogingsprobleem goed uiteen te rafelen. Dit gaf de basis voor het inventariseren van maatregelen en het beoordelen van het mogelijke effect van deze maatregelen. Daarnaast werd duidelijk wie in welke mate aan het probleem bijdraagt. Ook in het werkatelier Winterswijk was het verhelderend om in te gaan op de oorzaken van de problemen van de Natura 2000-gebieden. Dit leverde het -voor velen nieuwe- inzicht op, dat het teveel aan ammoniakdepositie op het Korenburgerveen slechts deels afkomstig is van de direct omliggende landbouwbedrijven. De helft van de stikstof uit de lucht komt uit andere bronnen. Vermindering van de depositie vergt daardoor ook maatregelen die de mogelijkheden van de regio te boven gaan.

IMPASSES KUNNEN MOTIVEREN TOT NIEUWE STAPPEN.

Aan ieder werkatelier kleefde een voorgeschiedenis van vaak moeizame gesprekken in de carrousel van het reguliere overleg. De probleemhebbers hadden daardoor het gevoel dat de zaak vast zat. Het werkatelier bood betrokkenen een kans voor het uitdiepen van het vraagstuk, die in alle vier cases graag werd aangegrepen, gebruik makend van de drive om tot een oplossing te komen.

8. Het gaat om de goede mensen aan tafel

ZOEK DE SLEUTELFIGUREN.

Naast een initiatiefnemer van het atelier zijn de probleemhebbers aan tafel nodig. Maar daarmee ben je er nog niet. Eerder bleek al dat 'kennis delen' een belangrijk procesaspect van het atelier is. Er zijn dus ook kennisdragers nodig. In alle werkateliers bleken natuurorganisaties en terreinbeheerders belangrijke kennisdragers van Natura 2000-gebieden te zijn, die bovendien bereid bleken deze kennis met anderen te delen. Maar zelfs met kennis red je het niet alleen. Om nieuwe ideeën en gezichtspunten te ontwikkelen, bleken van essentieel belang te zijn: de juiste instelling en de bereidheid om -los van eigen belang/standpunt- op een hoger niveau te denken en naar het vraagstuk kijken. Die houding leverde oplossingen op die eerder niet werden gezien. Kijk bij het samenstellen van de deelnemerslijst dus of je mensen kunt uitnodigen die daartoe geneigd en in staat zijn.

BETREK DE OVERHEDEN DIE JE LATER NODIG HEBT.

Provincie en rijk (ministerie van LNV en bij Delfland ook V&W) waren bij ieder atelier vertegenwoordigd. Dit bleek om verschillende redenen nuttig. Ten eerste omdat de provincie in veel gevallen de 'trekker' van het beheersplan gaat worden en in die rol afstemming van verschillende activiteiten coördineert. Ten tweede omdat de provincie in veel gebieden (bijvoorbeeld de reconstructiegebieden) bij de gebiedsontwikkeling een regierol vervult. En tenslotte omdat de provincie voor de meeste vergunningaanvragen in het kader van de Natuurbeschermingswet het bevoegd gezag is.

Het Ministerie van LNV is volop bezig met de uitwerking van de Natura 2000-gebieden aan de hand van de instandhoudingsdoelstellingen, aanwijzingsbesluiten en dergelijke. LNV is daardoor een belangrijke bron van informatie over de meest recente stand van zaken (zie www.minlnv.nl/natuurwetgeving).

Een overheidsdienaar kan verschillende petten ophebben: van formele plan-toetsers, maar ook van meedenker en kennisdrager. Bij de werkateliers bleek vooral het meedenken en informatie verschaffen van grote waarde voor de voortgang. Daarom: spreek een ambtenaar op die meerwaarde aan.

9. Samenwerken is elkaar respecteren

RESPECTEER ELKAARS DOELEN, WANT ALLEEN DAN IS ER EEN BASIS OM SAMEN TOT OPLOSSINGEN TE KOMEN.

De atelierdeelnemers beseften dat het geen zin had te proberen elkaar overtuigen van het eigen gelijk. Dankzij de uitnodiging aan eenieder om tijdens het werkatelier de eigen stellingen te verlaten stelde men zich open voor de doelen en drijfveren van anderen. Men gaf elkaar de ruimte, waarbij iedereen bij de ander begrip voor zijn/haar positie voelde. Dit maakte iedereen ontvankelijk om samen naar oplossingen te zoeken. Zo waren er aan het eind van ieder atelier winnaars noch verliezers.

WEES NIET BANG VOOR TEGENSTELLINGEN EN BENUT DAT INZICHT ALS VERTREKPOINT VOOR HET ZOEKEN NAAR OPLOSSINGEN.

Dat natuurwetgeving een issue wordt heeft te maken met tegenstellingen tussen belangen. Zoals in Velsen, waar ondernemers andere dingen wilden dan natuurbeschermers. Dat is niet erg, zolang partijen die tegenstelling expliciet benoemen en accepteren. Door te discussiëren werd voor alle partijen duidelijk welke natuurwaarden cruciaal zijn, maar ook welke activiteiten gemeente en ondernemers voor de Kustvisie van wezenlijk belang vinden. Het zichtbaar maken van tegenstellingen bracht de echte dilemma's naar voren. Door dilemma's te benoemen als ontwerpopgave werd in het atelier Velsen de basis gelegd voor het zoeken naar ruimte voor het samengaan van economische ontwikkelingen én natuur. Dit was niet gebeurd als de verschillen van inzicht al 'polderend' zouden zijn gladgestreken.

BASEER DE SAMENWERKING OP GEDEELDE INFORMATIE EN ERVARING.

De ervaring in alle ateliers was, dat iedereen vanuit het eigen perspectief naar de situatie kijkt. Dat perspectief kleurt de beleving van de werkelijkheid en bemoeilijkt de discussie. Het bleek dan ook zinvol om in het atelier tijd in te ruimen om informatie te delen. De gemeenschappelijke beleving van de werkelijkheid die dat opleverde bleek vaak al een forse stap richting oplossing. En door samen het veld in te gaan, kwamen de natuur en bijhorende vragen voor iedereen tot leven. Bovendien gaf het veldbezoek aanleiding tot allerlei informele contacten.

10. Bezegel de samenwerking met afspraken

BESCHOUW DE UITKOMST VAN EEN OVERLEG ALS EEN NIEUWE START.

Het laatste uur was één van de belangrijkste momenten van alle werkateliers. Dan werd geogst wat die dag was gezaaid: uitkomsten werden gedeeld en bediscussieerd, afspraken over het verloop gemaakt. Geen van de ateliers bood de oplossing. Toch hadden bijna alle deelnemers het gevoel dat er aan het eind van de dag nieuw perspectief was ontstaan voor het oplossen van hun probleem.

ZORG VOOR EEN 'TREKKER' OM MOMENTUM TE HOUDEN.

De werkateliers boden nieuwe inzichten en perspectief op oplossingen. Bij de deelnemers en vooral bij de probleemhebber gaf dit resultaat nieuwe energie. In Velsen kreeg de gemeente uit het werkatelier nieuwe impulsen voor de uitwerking van de Kustvisie. Het Hoogheemraadschap Delfland kon de verkregen inzichten benutten voor betere en integralere oplossingen voor de kustversterking. Het werkatelier Brabantse Wal leerde dat duidelijkheid nodig is over wie het initiatief neemt, omdat anders het momentum verdwijnt.

ZORG VOOR EEN GOED PLAN MET BESTUURLIJK VASTGELEGDE AMBITIES EN DRAAGVLAK, DIT VERGROOT DE KANSEN OP FINANCIERING.

De ateliers inspireerden. Toch was er ook zorg over de realiseerbaarheid. Bijvoorbeeld: is er wel geld voor de bedachte oplossingen? Aan de andere kant werd in bijna alle werkateliers onderkend, dat 'een goed plan geld kan losmaken'. Het komt niet echter vanzelf naar je toe, je moet er actief naar zoeken en ook over de schotten tussen de geldpotten heenkijken. Maar de kansen op financiering worden groter, als ook de omgeving en het bestuur de meerwaarde van het project ondersteunen. Bovendien kunnen er meer partijen voor financiering in beeld komen, als oplossingen ook meerdere belangen dienen, zo bleek onder andere in Delfland.

Terugblik

Het verkennen van de ruimte in de natuurwetgeving is spannend. Want waarom wordt die ruimte eigenlijk gezocht? Wie wat wil, heeft in Nederland al gauw met beschermde natuur te maken. Het dichtbevolkte Nederland bevat, ook al door zijn ligging in de delta, veel natuur die ook Europees gezien bescherming meer dan waard is. Daar mogen we trots op zijn, maar het kan ook knap lastig zijn. Sommige dingen, zoals bouwen in vochtige duinvalleien, kunnen inderdaad niet. Maar bebouwing op zichtafstand sluit de natuurwetgeving niet uit, mits er geen externe effecten zijn. Je zult dus steeds opnieuw de ruimte moeten verkennen. De uitkomst staat niet op voorhand vast.

Opvallend was, dat na ieder werkatelier de overgrote meerderheid meer tevreden en hoopvol naar huis dan men gekomen was. Hoe kwam dat? Bij de evaluatie verwoordden de deelnemers dat als volgt:

- **het atelier heeft ons duidelijkheid geboden;**
- **de richting voor de oplossingen is neergezet;**
- **met het verkregen inzicht kan het project effectiever worden aangestuurd;**
- **we hebben samen een stap verder gezet en hebben concepten met meerwaarde ontwikkeld.**

Waarom konden de ateliers slagen, waar het 'gewone' overleg niet tot resultaat leidde? Terugkijkend lijken vooral de volgende factoren doorslaggevend te zijn geweest:

1. Iedereen was van goede wil.

Aan ieder werkatelier kleefde een voorgeschiedenis van vaak moeizame gesprekken in de carrousel van het reguliere overleg. Er was veelal een impasse-gevoel ontstaan. Het werkatelier bood betrokkenen de kans om tijd en ruimte te nemen voor het uitdiepen van een vraagstuk op hun eigen terrein. Die kans is in alle vier cases dankbaar benut.

2. Men gaf elkaar de ruimte.

Men besepte terdege, dat het elkaar overtuigen van het eigen gelijk geen zin had. Daardoor was er bereidheid om de eigen stellingen te verlaten en open te staan voor de doelen en drijfveren van anderen. Men was genegen om samen naar oplossingen te zoeken. Aan het eind van de ateliers waren er daardoor geen exclusieve winnaars noch verliezers.

3. De werkelijkheid werd gedeeld.

Opvallend gegeven: in ieder atelier was er een grote behoefte aan concrete informatie. Hoe werkt de Natuurbeschermingswet, welke natuur is er nu precies beschermd en waarom, waar ligt die natuur, waarom is het ene natuurype wel gevoelig voor vermessing en het andere niet? Het delen van informatie over wat er werkelijk aan de hand is bleek vaak al een forse stap richting oplossing. En door samen het veld in te gaan, kwamen de natuur en bijhorende vragen voor iedereen tot leven.

4. Het probleem kreeg focus.

Bij de voorgesprekken bleek het voor de ‘probleemhebber’ vaak lastig te zijn om zijn probleem scherp te formuleren. Ook de deelnemers vonden het moeilijk om hun probleem op voorhand echt te benoemen. Mede door het delen van informatie en beelden tijdens het atelier kwam het probleem helder op ieders netvlies. Bij elk werk-atelier werd bewust ingezoomd op de doelen en waarden van Natura 2000. Mede daardoor bleken de verschillende groepen met vergelijkbare oplossingen te komen.

5. Er werd een nieuwe start gemaakt.

Het laatste uur was telkens één van de belangrijkste momenten van het werk-atelier. Dan werd geoogst wat die dag was gezaaid: uitkomsten werden gedeeld en bediscussieerd, afspraken over het vervolg gemaakt. Geen enkel atelier bood de oplossing. Toch hadden bijna alle deelnemers het gevoel, dat er nieuw perspectief was ontstaan voor het werkelijk oplossen van hun probleem.

De ateliers hebben laten zien dat wie in Nederland wat wil ondernemen, en daarbij met de natuurwetgeving te maken heeft, een stap in de goede richting zet wanneer hij oog heeft voor de werkelijkheid, bewust de ruimte en de kansen verkent en daarbij investeert in zijn relaties met de omgeving. Dit boekje kan u daarbij op weg helpen.

**MEN BESEFTE TERDEGE, DAT HET
ELKAAR OVERTUIGEN VAN HET
EIGEN GELIJK GEEN ZIN HAD. DAAR-
DOOR WAS ER BEREIDHEID OM DE
EIGEN STELLINGEN TE VERLATEN
EN OPEN TE STAAN VOOR DE DOE-
LEN EN DRIJFVEREN VAN ANDEREN.
MEN WAS GENEGEN OM SAMEN
NAAR OPLOSSINGEN TE ZOEKEN.**

Colofon

DHV BV:

Theo Klink – projectleider, voorzitter werkateliers, foto's

Jan Bakker – inhoudelijk adviseur werkateliers, teksten, foto's

Karen Zwerver – projectsecretaris, inhoudelijk adviseur werkateliers, teksten, foto's

Maurits Groen Milieu en Communicatie BV:

Maurits Groen – eindredacteur (tekst)

Ministerie van LNV – Directie Natuur:

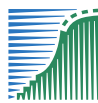
Graham Dusseldorp – gedelegeerd opdrachtgever, eindredacteur (inhoud)

Vormgeving: Tremani

Drukwerk: NIVO

Augustus 2006

landbouw, natuur en
voedselkwaliteit

